

Bir modern varoluş biçimi olarak “bilmezden gelme”nin psikopolitikası: *Biliyorum ama yine de...*

Zupančič, A. (2024). *Biliyorum ama yine de...* (Çev. B. E. Aksoy). Metis.

Tezcan Durna | Doçent doktor | Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye
tezcadurna@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-4896-7558>

İnsan çoğu zaman neden ortada olan bir hakikate direnir? Gözümüzün önünde, ayan beyan ortada duran gerçeklik bize neden uzak durur? Aydınlanmış modern birey tasarımı, bireyle bilgi arasında kesintisiz bir ilişki varsaysa da günümüzde bu ilişki o kadar da pürüzsüz ve sürtünmesiz değildir artık. Uzunca zamandır aydınlanmanın birey tasarımının varlığı epistemolojik bir kriz içinde. Belki de yıllar önce Terry Eagleton’un dikkat çektiği şekilde aydınlanmanın bireye yaşattığı ve bireyin bilgiyle ilişkisindeki paradoksal kırılmanın son eşiğindeyiz. Eagleton *İdeoloji* adlı kitabında “aydınlanma modern bireyi o kadar fazla aydınlattı ki, gözleri neredeyse kamaşıp kör oldu” demişti. Ona göre, Holbach’dan Samuel Coleridge’e bütün önde gelen aydınlanma filozoflarının iyi niyetli hayali şuydu: “İnsanların maddi yaşam koşullarından duyuşal deneyimlerine ve oradan da düşüncelerine ulaşan düz bir çizgi çekilebilir ve hepsi bundan ibaret olan bu işlem radikal bir reform yoluyla tinsel ilerleme ve nihai bir mükemmellik hedefine yöneltilebilirdi...” (1996, s. 104). Fikirlerin maddi dünyadan bağımsız olarak, maddi dünyanın koşullarını değiştireceğine olan müthiş ve iyimser inanca dayanan ideolojinin mucidi Destutt de Tracy de ideolojiyi zoolojinin bir parçası, genel beşerî hayvan biliminin bir dalı olarak tanımlıyordu. Bütün bu çabalar, *ancien regime* ile mücadelenin bir parçası olarak bilgiye, aydınlanmaya yüklenen anlamın en belirgin göstergesiydi. Bu, aynı zamanda bilginin “cahil ve bilinçsiz insana” ulaşır ulaşmaz onda kaçınılmaz bir değişim yaratacağına olan sonsuz inancın da samimi işaretiydi. Ne var ki öyle olmadı, bilgi zaman içinde bizatihi insanı tahakküm altına alan, disipline eden, davranışlarını ölçüp biçerek ona şekil veren bir araca dönüştü. Dahası bilen insan her zaman beklenildiği gibi, bilgiye uygun davranışa otomatik olarak sevk edilemedi. Nietzsche de yüz yıl önce modern insanın ne denli aşırı kültürlenmiş olduğunu şu sözlerle dile getiriyordu: “Bütün bilgileri bir bütün halinde o denli birdenbire yutmuştur ki, artık hazımsızlık çekmekte ve kimildamadan bunların hazmedilmesini beklemektedir...” (1996, s. 96). Bu hazımsızlık analojisi, aynı zamanda aşırı bilgi yüklenmiş insanın eylemekten ve o bilgilerin uyarınca hareket etmekten aciz hale gelmesine işaret etmektedir.

Öyle görünüyor ki, bir şeyi bilmek, her zaman onun künhüne ermiş olmayı, onun gereği gibi davranmayı beraberinde getirmiyor. Çoğu zaman en basit ve yalın gerçekliği kabullenme konusundaki direncimizin beklendiği gibi rasyonel bir tepki vermek yerine, irrasyonel bir direniş içinde olabiliyoruz. Bu direnişin dinamiği bir yana, bu varoluşsal tavır, Freud *fetişizm üzerine* yazısında “sahiplenmeme, kabullenmeme, inkâr, bilmezden gelme (bu eğilim edebiyatta, bilhassa divan şiirinde tecahülü arif adıyla bir yazım sanatı olarak da kullanılır ne gariptir ki) gibi anlamlara gelen *Verleugnung* kavramı için bir şablon işlevi görür. Bu şablondan yola çıkarak ve Octave Manoni’nin “biliyorum ama yine de...” özlü ifadesinden ilhamla Slovenyalı felsefeci ve psikanalist Alenka Zu-

pančič, bilmezden gelmenin psikoanalitik, felsefi, politik ve toplumsal kökenlerini anlamaya çalışıyor. Günümüz post-hakikat çağında giderek yaygın bir davranış biçimi haline gelen ve yazarın sapkın bir var oluş biçimi olarak tanımladığı “bilmezden gelme”, basit bir inkârın ötesinde bir işlev görür modern kapitalist toplumun “selameti” için. Zira, bilmezden gelme davranışı, basit bir “bilgiyi reddetme” eylemi değildir; bilgi orada durur ama bilen tavrını belirleyecek güçten yoksundur artık. Bilmezden gelme varlıkla bilgi arasındaki derin boşlukta belirir. İnsan artık Descartes’in ünlü sözünde dile getirdiği gibi varlığını düşünüyor olmasına dayandırmak zorunda değildir: “Düşünecek kadar aptal değilimdir. Düşünmemek gerektiğini biliyorumdur” (Zupančič, 2024, s. 66).

Yazarın Türkçeye Metis Yayınları tarafından, Barış Engin Aksoy çevirisiyle *Biliyorum ama yine de...* başlığıyla kazandırılan kitabı esasen Slovenya Araştırma ve Yenilikler Dairesi’nin finanse ettiği Çağdaş Felsefenin Koşulları ve Sorunları adında bir araştırma projesinin çıktılarından yola çıkarak kaleme alınmıştır. Yazar günümüzün hakikat ve post hakikat tartışmaları içerisinde değerlendirilen modern öznenin gerçekliğe ve bu gerçekliğe uygun düşmeyen tercihlerini anlamakta yaşadığımız güçlüklerle derinlemesine bir bakışla ışık tutmaya çalışıyor. Kitap, bu bağlamda esasen modern öznenin dış dünya, dış dünyayla kendi varlığı arasında kurduğu bağı mümkün kılan anlam ve hakikatle bağının neden bu denli koptuğunu anlamak için hakikatin reddine/inkarına değil de hakikatin bilmezden gelmesine dikkat çekmeyi hedefliyor:

Bilmezden gelme, olguları reddetmez, canı gönülden kabul eder ve hiçbir şey bilmiyormuş gibi davranmaya devam eder. İşte bu kitabın iddiası belli bir inancı aksini bildiğini beyan ederek ayakta tutan (sapkın) bilmezden gelmenin toplumsal ve siyasal hayatın hâkim özelliklerinden biri haline gelmekte olduğu ve kişisel psikolojinin çok ötesine uzandığı düşüncesidir (Zupančič, 2024, s. 12).

Neoliberalizmin şampiyonları, yetmişli yıllarda başlayıp, seksenlerde tam teşekküllü bir şekilde uygulamaya geçirdikleri ve günümüzde artık şahıhasına ulaştırdıkları ekonomi alanından başlayıp toplumun tümüne sirayet eden politikalarla, tüm dünyaya vahşi kapitalizmin tek çıkar yol olduğunu kabul ettirmiş görünüyorlar. Bunun sonuçları, iyi kötü işleyen demokrasinin Batılı ülkelerden başlayarak tüm dünyada krize girmesi ve akıldan, vicdandan, izandan ve akliselimden yoksun tek adamlara teslim olması şeklinde tezahür ediyor. Tüm dünyada, kapitalizmin tekno derebeyleri, karşılarında darmadağın, örgütsüz hale gelmiş toplumu ve toplumun tümüne ait kaynaklarını fütursuzca sömürebilecek cesareti bulmuş şekilde, tüm engellerden arınmış halde sömürü yarışına girmiş durumda. Tüm dünyada kapitalizmin kısa süreliğine sağladığı refah devletinin olanakları, toplumdan lime lime geri alınıyor. Dünya ölçeğinde üretim hızla devam ederken, tedarik zincirlerinin hızı olağanüstü artarken, her şeye her an ulaşabilmek, herkesin cebindeki telefonların bir iki tuşuna basmakla mümkün hale gelmişken, gelir uçurumu da bir o kadar derinleşmektedir. Bu gelir uçurumu, toplumun kahir ekseriyetini yoksulluğun, hatta açlığın sınırlarında yaşamaya zorlarken, toplumun bütün unsurları algoritmaların ve dijital ayak izlerinin yarattığı büyük verilerle sürekli tüketime ayarlanmaktadır. Bir yandan tüketim, diğer yandan sosyal ağlarda boy gösterme ve temaşa arzusu, atomize olmuş toplumun tüm bireylerini, sömürüye ve eşitsizliğe karşı giderek daha çok dirençsiz ve başıboş hale getirmektedir. Zupančič’in *Biliyorum ama yine de...* başlıklı bu kitabının meramını iyi anlayabilmek için mevcut kapitalist toplum manzarasının yarattığı karabasan içinden okumak gerekiyor. Zira Aydınlanma projesinden günümüzün post-hakikat konjonktürüne kadar bizi ulaştıran ve her yönden irrasyonaliteye teslim olmaya götüren belki de

zannettiğimiz gibi örümcek kafalılığın, cehaletin zaferi olmayabilir. Bilmek her zaman sorunların çözümüne kestirme yoldan ulaşmayı sağlamayabilir. Bilgi, harekete geçmeyi sağlayacak bir manivela işlevini yitirdiği anlarda (belki de hiç böyle bir işlevi olmadı), bizatihi ataletin, sıkışmışlığın ve pasif nihilizmin sebebi olup çıkabilir. Bilmezden gelme, bilgiyle aramızdaki derin boşluğun psikopatolojisi değil bizatihi bütün bireyleri atomize olmuş bir toplumun normu haline de gelebilir. Bu nedenle bazen bilmek çaresizliğe teslim olmayı pekiştirebilir. Zupančič bu paradoksu şöyle açıklar (2024, s. 12):

Aydınlanma projesinin nasıl olup da örümcek kafalılığın zaferiyle sonuçlandığına hayret ediyor gibiyiz sık sık: Türlü türlü tuhaf inançların yükselişle, bilime duyulan güvensizlikle, rasyonel tartışmalardan tamamen uzak bir popülizmle... Lacancı psikanaliz bu soruya bir yanıt sunmaktadır: Bir takım karanlık kuvvetler, müphem dürtüler akla boyun eğdirip de bilgi ve bilginin kanıtlarına üstün çıktığı için değil, akıl ve bilginin kendisinin karanlık ve “mantıksız” bir boyutu olduğu için...

Zupančič, bu kapitalist vahamet içinde bir dizi krizle kendini gösteren toplumsal altüst oluşlara anlamlı bir tepki verememe, durumu değiştirecek eylem gücünden yoksun hale gelme ve en nihayet bütün yakıcılığına rağmen krizlerin yarattığı ve yaratacağı olası felaketlere göz yummayı, Freud’un *Rüyaların Yorumu*’nda bahsettiği ve Lacan’ın *11. Seminer*’inde derinlemesine incelediği bir rüyadan yola çıkarak anlamaya çalışır. Rüya, günlerce hasta yatağının başında bekleyen ve nihayet ölen çocuğunun adamın rüyasında adama “yanıyorum baba görmüyor musun?” diye seslenmesi ve bu yanmanın gerçekten olmasıyla ilgilidir. Rüya, uzun uzadıya anlatmak yerine Zupančič’in ekonomik krizler, Covid salgını, Ukrayna Savaşı, ticaret savaşları, Ortadoğu Krizi, iklim krizi ve bununla bağlantılı aşırı hava olayları gibi bir dizi krizle kendini gösteren felaketler karşısında bir çözüm aramak yerine bilmezden gelmeyi rüyada sıkışıp kalmak şeklinde tanımladığını belirtelim. Bu bağlamda Ona göre “Gerçek kâbus tam da uyanamadığımız kabustur. Bir rüya sadece sarsıcı içeriğinden dolayı değil, o rüyadan uyanamadığımız (gerçekliğe kaçamadığımız) için kâbus olur. Sarsıcı gerçek belirmiştir, kaçabilelim diye bizi uyandırması gerekiyordur, ama nedense uyanamayız, sıkışıp kalırız.” Bu isabetli analogi, tam da iklim krizi için alınabilecek önlemlere büyük devletlerin yapılan anlaşmalara imza atmayarak katılmamasını da anlamamızı sağlıyor. Bu yok sayma, orada olan bilgiyi bilmezden gelme ve bilime yönelik güvensizlik eğilimi, tam da kapitalizm eleştirisi olarak karşımıza çıkabilir; ancak bu eleştiri olmaktan ziyade vekaleten yapılan bir kapitalizm suçlaması olarak değerlendirilmelidir:

Bilime yönelik “mantıksız” güvensizliğin çoğu zaman yerinden kaymış bir mantığı vardır; kapitalizme dönük güvensizliğin yerinden kaymış halidir bu-vekaleten yapılan bir kapitalizm suçlamasıdır. Hele ki insanlar kapitalizmin toplumsal ekonominin örgütlenmesinde en iyi ya da muhtemel yol olduğuna inanmış (Komünizm gibi bir şeyin adını duymak istemez) bir haldeyken, ama aynı zamanda bizatihi bu toplumsal düzenin zalim ve sarsıcı gerçekliğini yaşarken... (Zupančič, 2024, s. 13).

Bu uzun alıntının bize ima ettiği gerçeklik, Avrupa başta olmak üzere, ABD, Latin Amerika ve dünyanın pek çok yerinde, kendisi bizzat ya kapitalist ya da kapitalistlerle içli dışlı olan liderlerin müesses nizam eleştirisi yaparak, kapitalizmin yarattığı tüm eşitsizliklerin yol açtığı sorunları kit-

lelere anlatarak popüler olan ve halkın büyük çoğunluğunun oy verdiği seçimlerle iş başına gelen muhafazakâr popülist liderlerin varlığının gerekçesini de anlamamızı sağlıyor. Mevcut sistem, bir yandan kitleleri, bir kâbusun içine hapsediyor, diğer yandan bu kabustan çıkmak için kâbusun müsebbiplerine mecbur bırakıyor. Sıkışıp kalma hissinden çıkma arzusu, her yaşanan felaketle, her deneyimlenen yenilgiyle birlikte ortaya çıkan bir “uyanış” mümkün kılmış gibi görünüyor. Ne var ki her felaketin ardından söylenen “bundan sonra hiçbir şey eskisi gibi olmayacak, artık uyandık” sözlerine rağmen yolumuza olduğu gibi devam ediyoruz; bu “uyanış” etrafında kopan gürültüye rağmen rüya görmeye devam ediyoruz. Zira uykunun güvenli kollarındaki psödo saadet rüyadan uyanmanın yaratacağı olası yüzleşmeye galebe çalıyor. Çünkü yüzleşme rüyanın içinde uyuşmuş haldeki toplumu harekete geçmeye de mecbur bırakacak gibi. Bu mecburiyetle karşılaşmamak için, orada duran gerçekliğe gözlerimizi kapayıp kâbus da olsa rüyada kalmayı yeğliyoruz. Türkiye’nin içindeki ekonomik, toplumsal, politik olanlar başta olmak üzere çoklu krizler sonucunda bir değişim arzusunun ortaya çıkamayışını da bu kabusta sıkışıp kalma durumuyla açıklamamız mümkün. Otel yangınından, gıda zehirlenmesine, maden göçüklerinden, doğa talanına, ihmaller sonucu yanıp kül olan ormanlardan, giderek daha yakıcı bir sorun haline gelen gıda krizine kadar pek çok alandaki krizin müsebbibi olan politik krizi, kabusta kalmayı uyanmaya yeğleyen bir toplum gerçekliğiyle açıklamak mümkün. Zira yine Zupančič’in altını çizdiği gibi “Karşı karşıya olduğumuz şeyin bizi korkudan öldürmesine müsaade etmektense –düpedüz– ölmeyi yeğliyoruz. Ölümünden çok bir şeyin ‘ödümüzü koparması’ndan korkuyoruz.” (Zupančič, 2024, s. 24).

Zupančič’in çalışması, günümüz kapitalist toplumunun içine düştüğü bir yandan bilgiye boğulurken, diğer yandan bilginin değerini yitirmesi, bir yandan herkesin “her şeyi biliyorum” vehmi içinde yaşarken, diğer yandan en bilinebilir gerçeklere gözlerin kapatılması, bir yandan dünyanın yuvarlak olduğu hakikati kadar apaçık ortada olan pek çok hakikatin sanki tartışılmaz hale geldiğini düşünürken, diğer yandan bazı komplo teorilerine de yaslanan “dünyanın düz olduğu” ve buna benzer iddiaların giderek daha fazla destekçi bulabiliyor olması gibi paradoksal durumları açıklayabilmek için Descartes’in *cogito ergo sum* başta olmak üzere farklı felsefe ve kuramlardan destek alıyor. Modern bilimin doğuşuyla doğrudan ilişkili olduğu varsayılan, “düşünceyi varlığın temeli” olarak tanımlayan Descartes’in en bilinen eserlerinden birisi olan *Meditasyonlar*’ına her şeye gücü yeten bir *kandırıkçı*, bir “kötü ruh” her konuda bizi kandırıp duran bir Öteki varsayımıyla başladığına dikkat çeken Zupančič’e göre, bilgimizi, ya da varlığımızı temellendiren hakikatin zeminini kaygan hale getiren asıl şeyin bilginin bizde yarattığı dehşet duygusudur. İnsan, bilimden önce mitlere inanıyordu, bilimle mit, bilimsel deneye büyü arasında çok ince bir nüans vardır. Günümüzde bu nüansı daha da silikleştiren asıl unsur, bilimsel bilginin bizde uyandırdığı *nahoş* hissiyattır. Bir şeyi biliyor olmanın yarattığı huzursuzluk, bildiğin şeyi değiştirmek için içine düştüğün çaresizlikten daha kabul edilebilir olduğu zaman, bilmemeyi tercih etmek, bilinebilir olanı bilmezden gelmek de kendi içinde bir direniş pratiğine dönüşebilir. Dahası bilimin sermaye ve kapitalizmle sıkı fıkı ilişkisi de bilimsel bilgiye olan güveni bir hayli sarsmıştır. Bu gerçekliği de göz ardı etmemek gerekir. Bu meyanda Zupančič bu çelişkiye daha da netlik kazandırmak için psikanaliz ile bilim, Freud ile Kopernik ve Darwin arasındaki farklara dikkat çekiyor:

Psikanaliz bilgi dışındaki şeyleri öne çıkarıyor değildir; bilimin hem ürettiği hem de kesip attığı, devamındaki hesaplama adımlarının dışında bıraktığı *bilgiyle* ilgilidir. Kısacası, *istenmeyen bilgiyle* ve bu bilginin sarsıntı yaratabilecek boyutuyla ilgilidir psikanaliz, Lacan’ın Freudcu bilinçdışının özelliğinin bilgiden kaçan ya da bilgi için heterojen olan romantik bir boyutu

olmadığı, tam da bilgi hakkında olduğu yönündeki ısrarının kalbinde yatan düşünce budur. Bilinçdışı bir bilgi biçimidir, “kendini bilmeyen bilgi”dir... (Zupančič, 2024, s. 51).

Psikanaliz ile bilim arasındaki bu fark, uykuyla uyanıklık, kabusla gerçekliğe kaçış, dehşeti görmezden gelmeyle yüzleşme arasındaki farklara teşmil edilebilir. Psikanalizin açığa çıkarmaya çalıştığı bilinçdışındaki bilgi, bir yandan üstü örtülü ve analizle beraber “didiklendiği” zaman açığa çıkan, ancak açığa çıktığı anda eğer gerekli yüzleşme sağlanamazsa geldiği yere geri gönderilen, varlığıyla yokluğu arasında ince bir çizgi olan bilgidir. Bu bilgi tıpkı eğer önlem alınmazsa küresel iklim krizinin bir gün dünyayı sadece insanlar için değil, tüm canlılar için de yaşanamaz hale getirebileceği bilgisine yaklaşımımıza benzer şekilde yaklaştığımız bilgiye benzer. Kriz kapıdadır; bunun bilgisi tıpkı psikanalizin açığa çıkardığı derinlerdeki bilginin aynısıdır. Ne var ki, henüz bazı kısmi olanlar dışında büyük bir felaketle yüz yüze gelmemişizdir, tüm iyimserliğimizle böyle bir felaketin olmayacağını ümit etmek isteriz. Bu bilgiye samimi bir şekilde yaklaşmazsak, tıpkı psikanalizin psikopatolojimizle ilgili olarak açığa çıkardığı bilgiyle ne yapacağımızı bilemediğimiz gibi bununla da ne yapacağımızı bilemeyerek kendi dışımıza atarak ondan kurtulduğumuzu zannederiz. Bu zannın bizde yarattığı konfor, sadece bunu düşünerek ve bilerek yaşadığımız rahatlamayla yetinmemize yol açar. Zira Zupančič Descartes’in kartezyen öznesinin “düşünme yoluyla düşüncelerden kurtulmak, hiçbir şey düşünmez hale gelmekle” malul olduğunun altını özellikle çizer. Çünkü Ona göre Descartes’in kartezyen öznesi, “bütün bilgiden ya da bilginin kendisinden ayrılma hamlesinde varlık ya da töz haline gelir”. Ona göre kartezyen öznenin varlığının kesinliği düşüncelerin dışarıda kaldığı bir andır. Çünkü *cogito ergo sum*un ima ettiği, düşüncenin varlığın kanıtı olmasıdır. Bu denklem içinde varlık mümkün hale geldiği anda düşünceden tümüyle sıyrılmalıdır. “Kartezyen *cogito* bilinçdışının mantıksal kuruluş anıdır. Kesilip çöpe atılan düşünme tam da bilinçdışıdır” (Zupančič, 2024, s. 60).

Bilginin dışına taşanlar: Komplo teorileri

Bazen tanıştığınız birisiyle konuşurken, ilk başta o kişiden akliselim yorumlar duyar ve mutlu olursunuz. İlk başta, başı sonu belli bazı bağlantılar duyar, bir sistem eleştirisi, bir yapısal analiz geleceğini beklersiniz. Yorumcu, “yahu” der, “yoksulluğumuzun yegâne sebebi şu kapitalizm, kapitalistler olmasa sömürü de olmaz, yoksulluk da”. Siz samimiyetle dinlersiniz. Yorumcu samimiyetle dinleyeni görünce belagatin şehvetine kapılır ve coşar: “Aslında kapitalizm o kadar da kötü bir sistem değil, dünyayı yöneten üç beş aile olmasa, o kadar sömürü olmaz. Dünyanın düzenini onlar bozuyor”. İşte burada yorumun hezeyanı başlar. Bizi sömürenler aslında aynı zamanda bizi kandıranlardır. Komplo teorilerinin içinde de bizi kandıran büyük Öteki vardır. Ancak komplo teorileri aynı zamanda bize doğruları söyleyen, hakikat ışığını taşıyan iyi büyük Öteki’ye eşlik ettiğini savunur. Ne var ki iyi Öteki varlığımız için bir teminat oluşturmuyor, bizatihi aldatıcı ve kötü olan büyük Öteki’nin teminatı olarak işlev görüyor. İyi olan büyük Öteki “henüz tutarlı bir anlatı oluşturmayan esrarlı mesajlar gönderen bir tür kâhin gibi, gizli bir otorite figürü gibi iş görüyor”. (Zupančič, 2024, s. 99). Zupančič, komplo teorilerine inananların kandırılmayı bir anlamda varlıklarının kanıtı olarak gördükleri ve sunduklarını ileri sürerek, Descartes’in “düşünüyorum o halde varım” ünlü önermesinin günümüzde bu meyanda radikal bir dönüşümle bambaşka bir işlev kazandığını düşünüyor. Böylece ünlü söz komplo teorilerine canı gönülden inananlar açısından “kandırılıyorum o halde varım”a dönüşüyor:

Kandırmaca varlığım için zorunlu hale geliyor böylece. Descartes için ön planda olan doğru-yanlış bilgi meselesi arka planda kayboluyor. Önemli olan şu: Ortada beni kandırmaya dönük bir girişim olduğu sürece, Öteki'nin entrikalarının ya da keyfinin bir nesnesi olduğum sürece varım. Bu şekilde komplo teorisi varlığımın bir kanıtı haline geliyor... (Zupančič, 2024, s. 96).

“Dünyanın düz olduğu, yuvarlak olduğunu iddia edenlerin bir grup komplocu olduğu”, “Covid 19 Pandemisinin Çin tarafından çıkarıldığı”, “Türkiye ve benzeri orta halli ülkelerdeki büyük depresyonları ABD’nin elindeki büyük teknolojilerle yapay olarak yarattığı”, “Covid aşılarının insanlarda kısırlığa yol açtığı ve özellikle dünya nüfusunun azaltılmasına hizmet etmesi için geliştirildiği” gibi sonsuzca uzatılabilecek ve her ülkenin siyasal-toplumsal-kültürel iklimine uygun düşebilecek komplo teorileri aslında bir nevi bilginin artıkları olarak da değerlendirilebilir. Komplo teorilerine inanmakla somut hakikatleri bilmezden gelmek Janus’un iki yüzü gibidir ve aynı şeye hizmet eder.

Karşı karşıya olduğumuz ve çözümüne katkı sunmaktan giderek daha çok uzaklaştığımız/uzaklaştırıldığımız krizler ve toplumsal sorunlara kayıtsız kalmanın iki farklı yolu: Birisi bilmezden gelme (orada açıkça duran hakikati görmezden gelme), diğeri ise sorunların ve krizlerin müsebbipleri ve dinamikleri apaçık ortada durup dururken, başka müsebbipler bulma/arama. Bu iki tavır, biri bilmezden gelerek diğeri hedef şaşırtarak krizlere ve bu krizleri yaratan koşul ve aktörlere sahte bir direniş sergileniyor hissi yaratmak. Ancak asıl kriz, bu her iki tavrın da “etrafımızda korkunç şeyler oluyor ve biz de elimizden geleni yapıyoruz” şeklinde bir rahatlamamanın yarattığı teslimiyette. Bu, çok basit bir ideolojik örtü varsayımıyla açıklanamaz. Zupančič’in kitabının adını, “biliyorum ama yine de...” koymasının tam da nedeni budur. Zira krizlerin, toplumsal sorunların, politik altüst oluşların gerçek ya da daha derin nedenlerini ortaya koymak zannedildiği gibi, kitlelerde kendiliğinden bir farkındalık ve buna uygun reaksiyon yaratmıyor.

Aydınlanma filozoflarının zannettiği gibi artık bilgi, bilende sihirli bir değişim ortaya çıkarmıyor, aksine biliyor olmak, bilginin içeriğinin tam aksi hakikatlere bağlanmaya bile yol açabiliyor. Komplo teorileri tam da bu nedenle tipik bir pandemi gibi davranış gösterebiliyor. Bu pandemiye yavaşlatmak, belki de komplo teorilerinin, komplo teorileri olduğunu anlatmaya çalışmaktan vazgeçmekten de geçiyor olabilir. Zupančič’e göre hem bilmezden gelmenin hem de komplo teorilerinin de beslendiği yegâne kanal *dolaysızlık*. Dolaysızlığın sebebi de bastırılma ve bastırmanın ta kendisi. Bilmezden gelme, bilinenin aşırı bilinmesiyle eylemi bastırıyor, komplo teorileriye bilmezden gelinene “artık bilgilerle” yeni ve inanılabilir irrasyonel unsurlar ekleyerek, özneleşmenin sınırlarını daraltarak bastırıyor.

Zupančič, kitabının başında kapitalist heyulanın içindeki sıkışmayı iyi anlatabilmek için kullandığı “yanan çocuk rüyasını” tekrardan anımsatarak tamamlıyor kitabını. Bu anımsatma, rüya analogjisinden çıkarsadığı travmayla baş etme konusuna geri dönme isteğinden kaynaklanıyor. Kapitalizmin yarattığı krizlerin yol açtığı travma ile bu yanan çocuk analogjisiyle tanımlanan travma birbirine benziyor. Zupančič’in çalışmasının sonunda hem bilmezden gelme hem de komplo teorileri, kapitalizmin yol açtığı kronik travmanın semptomları olarak öne çıkıyor ve bu travmayla başa çıkabilmek, zannedilenin aksine onunla yüzleşmekten geçmiyor. Zira zaten onu travma yapan tam da onunla yüzleşmek gerektiğine inanmak. Ona göre bir travma ne kadar travmatikse, biz de o kadar uyuşuruz. Aksine günlük gerçekliğimizin çatlaklarında travmanın doğurduğu sonuçların

izini sürerek, yüzeye ve biçime eğilmek gerekiyor. Bir yarayı ne kadar çok kaşırsak o kadar yara kalmaya devam etmesine benzer biçimde, travmanın altını ne kadar çizersek onu inkâr etme ihtimalimiz de artıyor. Mesele elbette, “bırakalım sorunlar kendiliğinden hallolur” kolaycılığı şeklinde algılanmamalı. Buradaki Zupančič’in “özgürleşimci” önerisi, sorunlar/krizler dizisini açıklayan nedensellik içinde bir gedik açmak ve bu gediği, arazi sorumluluğun, failliğin ve siyasetin devreye girdiği karar anını tespit etmek ve konumlandırmaktır. Bu konumlandırmayı sağlayacak olan şeyinse eylemekten geçtiğini unutmamak gerekir. Günümüzün dijital ağları ve post-hakikat konjonktürünün yarattığı temaşa kültürü ve kendini sınırsız performans yollarıyla sonsuzca ifade ediyormuş gibi görünme ortamı, en çok da insanı eylemekten uzaklaştırıyor. Bu uzaklaşma, beraberinde en açık şekilde bilineni “bilmezden gelme”, en kanıksanmış hakikati komplo teorisiyle sulandırma ve bulandırma yoluyla pekiştiriliyor. Böylece, insan artık bilgiyle ne yapacağını bilemez halde safsatalarla kendini avutur hale geliyor.

Zupančič’in kitabını, politik bir eylem, strateji ve kılavuz gibi okumak, okuyucuda hayal kırıklığı yaratabilir. Yazarın yapmaya çalıştığı, mevcut koşulların vahametini verilen genel toplumsal ve politik tepki ya da tepkisizliğin psikodinamiklerini derinlemesine kavramaya çalışmak. Bu çaba sırasında verdiği somut, reel politik örnek ve anekdotlar okumayı ve anlamayı kolaylaştırırsa da yapılan felsefi ve psikoanalitik yorumlar ve kavramsallaştırmalar ortalama okurun anlama sınırlarını zorluyor.

Kaynakça

- Eagleton, T. (1996). İdeoloji (Çev. M. Özcan). Ayrıntı.
- Nietzsche, F. (1996). Tarih üzerine (Çev. N. Bozkurt). Say.
- Zupančič, A. (2024). Biliyorum ama yine de... (Çev. B. E. Aksoy). Metis.